

**ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԵՐԱՊՐԱԾՆԵՐԻ
ՏՐԱՎՄԱՅԻ ՆԿԱՐԱԳՐՄԱՆ ՓՈՐՁ**

Բանալի բառեր (Keywords). Հայոց ցեղասպանություն, փրավմա, հիշողություն, հուշագրական գրականություն, վերապրածներ

Օսմանյան կայսրությունում տեղի ունեցած Հայոց ցեղասպանության հետևանքով մարդկային և նյութական հսկայական կորուստներից բացի, առաջ են գալիս նաև հոգեբանական լուրջ խնդիրներ: Ցեղասպանությունից փրկվածները՝ վերապրածները, ազատվելով թուրքական սրից, բնակություն հաստատեցին աշխարհի տարբեր վայրերում՝ փորձելով շարունակել իրենց գոյությունը: Այս մարդկանց մշտապես ուղեկցում են տրավմատիկ հիշողությունները, որոնք փոխանցվում են նաև նրանց սերունդներին, նրանք մշտապես ունենում են վախի, անապահովության զգացում: Նրանց իրավամբ կարելի է կոչել տրավմայի կրող:

Հոգեբանության մեջ տրավմայի կրող ընդունված է համարել այն անձանց, ում հետ պատահել է կամ նրանք ականատես են եղել դեպքի, որը կարող էր մահացու լինել, լուրջ վնասվածք հասցնել կամ սպառնում էր անձի կամ ուրիշների ֆիզիկական գոյությանը: Անձի մոտ տրավա պատճառող իրողությունների հետևանքով կարող է առաջանալ հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարում, որն ուղեկցվում է կրկնվող հիշողություններով, մտքերով և երազներով¹: Նման մարդ-

¹ American Psychiatric Association “Diagnostic and StatisticalM of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision: (DSM-IV-TR)”— Washinoton, DC, 2000, p. 67.

կանց մոտ կարող է առաջանալ ինքնամփոփություն, ուրիշներից մեկուսանալու ցանկություն, գերզգայուն վիճակ, ապագայի հեռանկարների անորոշություն²: Ընդհանրապես ուսումնասիրելով վերապրածներ պատմությունները՝ տեսնում ենք, որ, ցեղասպանության ականատեսները դեպքերից հետո երկար ժամանակ լռել են: Ցեղասպանության վերապրողների ապրած սարսափն ու վախը ստիպել են նրանց անցյալի ցավալի իրադարձությունների մասին լռություն պահպանել և դրանում առկա էր հայկական տրավման³:

Առաջին սերնդի մոտ այնքան մեծ է եղել տրավման, որ այդ մասին չեն ցանկացել խոսել: Երկրորդ սերունդը կամաց-կամաց սկսել է ինքն իրեն գտնել, իսկ երրորդ սերունդը, որը այս ամենից փոքր-ինչ հեռացած էր, միաժամանակ կարողացավ այս ամենի մասին գրել ու խորհել: Վերապրածների լռությունը կարելի է բնութագրել որպես ինքնապաշտպանության մի օրինակ. նրանք փորձում էին մոռանալ դաժան հիշողությունները: Ինչպես արդեն նշվեց, նման մարդկանց մոտ լինում են կրկնվող երազներ, մղձավանջներ: Եվ շատ դեպքերում նրանք նշում էին, որ երազի ամենասարսափելի պահին չհասած նրանք արթնանում են: Իրականում նույնիսկ անգիտակցականի համար չափազանց ծանր է և տեղի է ունենում արտամղում:

Վերոնշյալ խնդիրները ցայտուն դրսևորվում են Թուրքիայում հրատարակված Ֆիլիզ Օզդեմի «Վախն է իմ տերը» («Korku benim sahibim») գրքում, որտեղ ներկայացվում է երիտասարդ թուրք աղջկա՝ Սուդեի պատմությունը: Աղջկա պապի մահվանից կարճ ժամանակ անց նրա ընտանիքը պարզում է իրենց հայկական ծագումը: Ինչպես սովորաբար

² Колодзин Б., Как жить после психической травмы, Москва, 1992, с. 15.

³ Կոլոզյան Ռ., XX դարի առաջին ցեղասպանությունը, հայկական հիշողության վերադարձը, Երևան 2012, էջ 140:

լինում է այս դեպքերում, նրանք ունենում են ծանր ապրումներ, անորոշության զգացում: Սա այսօր Թուրքիայում կարևորագույն հարցերից մեկի՝ էթնիկ հիմնախնդրի մասն է կազմում: Մարդիկ կյանքի որևէ փուլում, անսպասելիորեն բացահայտելով իրենց ոչ թուրքական ծագումը, հայտվում են էթնիկ ճգնաժամում:

Սուդեհին սկսում է հետապնդել վախ, որն ուղեկցում է նրան ամենուր: Աղջիկը բացահայտում է պապի ու տատի թաքցրած իրականությունը: Որպես մի թուրք և մուսուլման ապրած պապը իրականում եղել է Մարդիկանների որդին Մաժակ անունով, իսկ տատը՝ տիկին Գյուլը, իրականում եղել է Նաքքաշյանների դուստրը Գյուլունյա անունով⁴:

Չնայած այն բանին, որ տատն ու պապը մշտապես փորձել են թաքցնել իրենց հայկական ծագումը, այնուամենայնիվ, այն չէր կարող ոչ մի կերպ չդրսևորվել: Մի օր Սուդեն պատահաբար նկատում է տատի ասեղնագործած բարձերի նախշերը. կենտրոնում պատկերված էր կին՝ երկու տղամարդկանց ձեռքերը բռնած, իսկ մյուս ձեռքերում տղամարդիկ պահում էին երկար փայտեր, բոլորի կրծքին պատկերված էին խաչեր, ուսերին՝ թռչուններ:

Ցեղասպանությունից հետո իսլամացած կանանց մոտ նկատվում են որոշակի կրկնվող երևույթներ: Նրանք իրենց ամբողջ կյանքի ընթացքում ուղեկցող տրավմայի մասին չեն բարձրաձայնում, բայց կյանքի վերջում կիսվում են ինչ-որ մեկի հետ. Դա սովորաբար լինում է նրանց թոռներից մեկը: Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ տրավմատրիկ հուշերի ունկնդիր թոռները ևս դառնում են տրավմայի յուրատեսակ կրող⁵: Այսպես, գրքի հերոսուհի Սուդեն ևս հայտնվում է

⁴ Özdem F., Korku benim sahibim, Istanbul, 2007, s. 56.

⁵ Մելքոնյան Ռ., Հայոց ցեղասպանության թեման արդի թուրքական գրականության մեջ, Երևան 2010, էջ 30:

ճգնաժամում: Նրա մոտ, կարելի է ասել, ձևավորվում է մեղքի զգացում, կարեկցանք տատի և պապի հանդեպ: Վերջում հեղինակը հետաքրքրի հանգուցալուծում է տալիս պատմությանը: Մուղեն իր ադամանդե մատանին, ոսկե ճարմանդը և վզնոցը, որոնք նվիրել էր պապը, տանում է ոսկերչի մոտ և պատվիրում դրանց փոխարեն իր համար պատրաստել ձեռքի մեծության երկու ոսկե խաչեր՝ մեկի վրա գրված պապի իրական անունը՝ Մաժակ Մարդինյան, մյուսին՝ տատինը՝ Գյուլունյա Մարդինյան: Գրված չէին ոչ ծննդյան, ոչ մահվան տարեթվերը՝ անսկիզբ, անվերջ⁶: Նա այս խաչերը թաղում է պապի և տատի գերեզմանում: Այսպես Մուղեն փորձում է ինչ-որ կերպ խաղաղություն գտնել և նրանց «վերադարձնել» իրական էթնիկ և կրոնական պատկանելությունը:

Ցեղասպանության տրավման պատկերավոր ձևով ներկայացնում է նաև բուլղար հեղինակ Վիտալի Յանկոն իր «Խոստում ծովի ափին» գրքում: Այստեղ պատմվում է ցեղասպանության ենթարկված ընտանիքի մասին: Նրանցից մի քանիսին հաջողվում է փրկվել: Ընտանքի մայրը՝ տիկին Յուդաբերը, ներկայացվում է որպես հայ տիկնոջ դասական կերպար: Նա անցնում է բազմաթիվ տանջանքների, փորձությունների ու տառապանքների միջով, որպեսզի պահպանի իր ընտանիքի մնացած բեկորները: Հեղինակը խոսում է ցեղասպանությունից փրկված կանանց, նրանց վշտի մասին: Նա ևս նկատում է, որ այս կանայք գերադասում էին արտասվել և ոչ թե խոսել: Նրանք սկսում էին արտասվել միանգամից, հանկարծակի, անզուսպ ձևով: Այս կանայք միաժամանակ եղել են լավ տնտեսուհիներ և հաճախ արտասվելիս, երբ ձեռքերը զբաղված էին (օրինակ լվացք անելիս օձառաջրի մեջ կամ խմոր հունցելիս) նրանք աչքերը խոնարհում էին, հպում էին ուսերին ու չորացնում արցունքները. սա տիպիկ տեսարան է

⁶ Özdem F., նշվ. աշխ., էջ 158:

հայ կնոջ համար: Այս կանայք ունեին լռելու մի քանի պատճառ: Նրանք լցված էին ամոթի զգացմունքով, այն ամենի պատճառով, ինչի միջով ստիպված էին եղել անցնել: Այդ մասին նրանք չէին կարող խոսել ոչ ոքի հետ: Ըստ հեղինակի՝ սա թուրք ոճրագործների նպատակներից մեկն էր: Նա գրում է, որ միայն ամոթը չէ, որ ստիպում էր հայ կանանց լռել, նրանք գիտակցում էին, որ իրենց գործածած ոչ մի բառ, ոչ մի նախադասություն չի կարող պատկերել իրականությունը⁷:

Գրքում ներկայացվում է տրավմայի հետևանքով առաջացած խնդիրները: Հերոսներից մեկը՝ Սիմոնը, տեսել էր սպանված հորը: Զափթիները, կատարելով իրենց գործը, թալանել էին սպանվածներին: Սիմոնը տեսնում է, որ հորը սպանելով կտրել էին մատը, որպեսզի նրա թանկարժեք մատանին ստանային: Տղային այս տեսարանը խորապես հուզում է և ամբողջ կյանքի ընթացքում Սիմոնը մարդկանց հետ խոսելիս ուշադիր նայում է նրանց ձեռքերին՝ ցանկանալով գտնել ոճրագործին:

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ թուրքական վայրագ քաղաքականությունը բազմաթիվ մարդկային ու նյութական կորուստների հետ մեկտեղ ի հայտ է բերում նաև լրջագույն հոգեբանական խնդիրներ և ցեղասպանության ուրացումը թարմացնում է հայերի տրավման:

⁷ Ianko V., *The promise at the sea*, New York, 2004, p. 168.

**EXPERIMENT OF GENOCIDE SURVIVORS' TRAUMA
DESCRIPTION**
Melkonyan Anahit
(summary)

As a result of the Armenian Genocide taken place in the Ottoman Empire in addition to numerous human and material losses also appeared serious psychological problems. Traumatic memories always accompany genocide survivors, which are also transmitted to their generation. They can rightfully be called traumatized. Staying alive survivors are sentenced to suffer their entire lives. They may be called survivors, but never winners. Armenian Genocide's denial renews Armenians' trauma. And only after the recognition armenians will be able to accept the painful reality trying to get rid of traumatic memories.